

Maximum State and Threat to Human Security in Society; (Case of Study: Comparison of the State in Saudi Arabia before and after the Reforms)

**Seyyed Rooh-allah
Haj Zargarbashi***

Assistant Professor, Research Institute of Culture and Communication, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Milad Lotfi *

, M.A Student, Department of International Relations, University of Tehran, Tehran, Iran **Corresponding Author**

Abstract

In security studies, governments, which are responsible for providing society's need for security, can be considered as important factors that threaten human security. The important characteristics of such governments can include the priority of the interests of the government over the interests and values of the people of the society, the existence of large internal security apparatuses for security-police measures against the citizens of the society. In today's world, the issue of personal security and the threats it faces is of particular importance in security studies. Individual and human security includes various categories from development to peace and dignity in the individual and group dimensions. Today, individual security is examined from different aspects. In the meantime, the government, as an important authority in ensuring the security of the people of the society, can apply serious threats against the people of the society. In other words, it can be said that in security studies, the issue of confrontation and conflict between human security and the interests of the government is a very important issue. Since the 1970s, simultaneously with the expansion of the meaning of security in the world, many experts in the field of security studies have come to the conclusion that the nature of the government, considering its structure, can pose serious threats to individual and human security in the society and from in this sense, in a society, the interests of the government can be opposed to the interests of the citizens of the society.

The ruling government in Saudi Arabia is also in a situation similar to the mentioned situation. In the Saudi society, there are serious threats from the government to different individuals and groups of the society. With the implementation of agency changes in the political structure of Saudi Arabia

* R.zargarbashi@yahoo.com

How to Cite: Haj Zargarbashi, S. R., & Lotfi, M. (2022). Maximum State and Threat to Human Security in Society; (Case of Study: Comparison of the State in Saudi Arabia before and after the Reforms). *State Studies*, 8(32)

* S.m.lotfi1997@gmail.com

since 2015 and the reforms that have taken place in the cultural and social fields in this country, people have noticed that whether human security in Saudi Arabia has really been taken into consideration by the current government? The findings of the current research show that despite the aforementioned agency changes in the political structure of Saudi Arabia, the role of the government structure and the context in which the current government was formed cannot be ignored in this issue. From this point of view, while examining the structure of the government in Saudi Arabia, the field of research is clarified and the issue of human security and its relationship with the structure of the government are determined, so that through this way, it is possible to examine the issue of human security in this country and examine the role of the government as a structural factor in The threat is heeded. Therefore, the threats against human security in Saudi Arabia by the government, before and after the social and cultural reforms of recent years; will be reviewed. For this purpose, this article seeks to find the answer to the question that how does the structure of the government in Saudi Arabia threaten human security in the society? In this regard, by comparing the conditions before and after the reforms in this country, the question of whether the threat to human security in the Saudi society originates from the structure of the government or the role of the agents who are at the top of the power? According to the conducted studies, the hypothesis of the research has been formulated in such a way that the ruling government in Saudi Arabia with the characteristics of a maximalist government and possessing characteristics such as authoritarianism, profit seeking and the extensive and decisive performance of the influential security apparatus against individuals, personal and human security It has threatened the whole society and thus the category of human security has no meaning for the ruling government in Saudi Arabia and the concept of security only means the security of the state and is summed up in its national and state dimension. The important point is that the reforms of recent years in the social and cultural fields in the Saudi society have not been able to reduce these threats. The findings indicate that Bin Salman's reforms in Saudi Arabia were cultural and superficial reforms, and even during its implementation, the ruling government in this country, due to its maximum nature, as in the past through legislation, public policy and the implementation of its social programs and also from By creating a kind of political disorder caused by the suppression of internal political rivals, it has acted as a de-security factor for the society and human beings and has caused the most important threats to different sections of the society, including elites, critics, immigrants and minorities. Therefore, the nature of the structure of the ruling government in Saudi Arabia can be considered a serious threat to the human security of the Saudi society, regardless of the role of agents in it. Research evidence shows that women in Saudi Arabia are still restricted by Wahhabi rules. As a minority, Shiites are also in the lowest social class, and executions and repression against them have increased. Foreign workers and immigrants, political elites, journalists and civil activists are also in an unfavorable situation due to the repression and restrictions caused by the atmosphere of Ben Salman's rise to power. Therefore, since the applied

reforms had only socio-cultural aspects, they were carried out superficially due to the political conditions of Saudi Arabia and were not formulated in the framework of the laws and regulations of this country, and the issue of human security was included in these reforms. therefore, the structure of the government in Saudi Arabia after the reforms is the same as the previous maximum structure, which in nature causes a threat to human security in the society. As a result, it can be acknowledged that removing the threat to human security in a society requires the minimization of the government structure in it, and it requires deep political and civil changes and reforms in the power structure in the country, but in Saudi Arabia after the period of Bin Salman's reforms, the power structure Not only did it not change; Moreover, its authoritarian, police and security components also intensified. Based on this, it can be accepted that human security in Saudi Arabia is still in conflict with the interests of the government and the ruling family, and as long as the government structure in this country is maximal, authoritarian and profit-oriented, human security in the society will be under threat.

Keywords: Threats to Human Security, Maximal Government, Reforms in Saudi Arabia, Public Policy, Political Disorder

دولت حداکثری و تهدید امنیت انسانی در جامعه؛ (مقایسه دولت در عربستان سعودی قبل و پس از اصلاحات)

روح اله حاج زرگرباشی*

ID

استادیار روابط بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

میلاد لطفی*

ID

دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات منطقه‌ای گرایش خاورمیانه دانشگاه
تهران، تهران، ایران

چکیده

در مطالعات امنیتی، دولت‌ها که مسئول تأمین نیاز جامعه به امنیت هستند، خود می‌توانند از عوامل مهم تهدید امنیت انسانی به حساب آیند. ویژگی‌های بارز چنین دولت‌هایی که با ویژگی یک دولت حداکثری هم‌خوانی دارد، می‌تواند شامل تقدم منافع دولت بر منافع و ارزش‌های افراد جامعه، وجود دستگاه‌های امنیتی داخلی بزرگ و بیش‌ازحد ضرورت در آن‌ها برای اقدامات امنیتی-پلیسی علیه شهروندان جامعه باشد. نقش دولت در عربستان سعودی به‌عنوان یکی از مصادیق موضوع، مسئله کانونی پژوهش حاضر است که تلاش دارد با استفاده از روش مقایسه‌ای و توصیفی، چگونگی تهدید امنیت انسانی در جامعه عربستان سعودی از سوی دولت این کشور را، قبل و پس از اصلاحات «محمد بن سلمان» ارزیابی کند. بر اساس مطالعات اولیه، دولت عربستان با شاخص‌های دولت حداکثری، امنیت انسانی را در جامعه تهدید می‌کند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که اصلاحات سال‌های اخیر بن سلمان در جامعه عربستان نیز نتوانسته است از شدت این تهدیدات در جامعه بکاهد. شواهد مؤید آن است که اصلاحات بن سلمان، غالباً سطحی بوده و در طول پیاده‌سازی آن نیز، دولت به دلیل ماهیت حداکثری خود همانند گذشته، از طریق قانون‌گذاری، سیاست‌گذاری عمومی و اجرای برنامه‌های اجتماعی‌اش و از طریق ایجاد نوعی بی‌نظمی سیاسی ناشی از سرکوب رقابای سیاسی داخلی، به‌مثابه عاملی امنیت‌زدا برای جامعه و افراد انسانی عمل کرده و مهم‌ترین تهدیدات را متوجه اقشار مختلف جامعه کرده است. از این‌رو، می‌توان ساختار دولت حاکم در عربستان سعودی را فارغ از نقش کارگزاران در آن، ماهیتاً حداکثری و تهدیدی جدی علیه امنیت انسانی جامعه معرفی کرد.

واژگان کلیدی: تهدید امنیت انسانی، دولت حداکثری، اصلاحات در عربستان، سعودی، سیاست‌گذاری

عمومی، بی‌نظمی سیاسی.

مقدمه

در جهان امروز، موضوع امنیت فردی و تهدیداتی که متوجه آن می‌شود از اهمیت خاصی در مطالعات امنیتی برخوردار است. امنیت فردی و انسانی مقولات مختلفی از توسعه تا صلح و کرامت را در بُعد فردی و گروهی در برمی‌گیرد. امروزه امنیت فردی از جوانب مختلفی مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این میان، دولت به‌عنوان مرجعی مهم در تأمین امنیت افراد جامعه، خود می‌تواند تهدیداتی جدی را علیه افراد جامعه اعمال کند. به عبارتی می‌توان گفت که در مطالعات امنیتی، موضوع تقابل و تعارض امنیت انسانی با منافع دولت، موضوعی بسیار مهم است. از دهه ۱۹۷۰ هم‌زمان با موسع شدن معنای امنیت در جهان، بسیاری از صاحب‌نظران در حوزه مطالعات امنیتی به این نتیجه رسیده‌اند که ماهیت دولت با توجه به ساختاری که در خود دارد می‌تواند تهدیداتی جدی را علیه امنیت فردی و انسانی در جامعه رقم بزند و از این حیث، در یک جامعه، منافع دولت می‌تواند با منافع شهروندان جامعه در تقابل قرار گیرد.

دولت حاکم در عربستان سعودی نیز در شرایطی مشابه با وضعیت یادشده قرار دارد. در جامعه عربستان، تهدیداتی جدی از سوی دولت، متوجه اقلیت‌های مختلف جامعه است. با اعمال تغییرات کارگزارانه در ساختار سیاسی عربستان از سال ۲۰۱۵ و اصلاحاتی که در حوزه‌های فرهنگی و اجتماعی در این کشور صورت گرفته است، نگاه‌ها متوجه این موضوع شده که آیا واقعاً امنیت انسانی در عربستان، مورد توجه حاکمیت فعلی قرار گرفته است؟ یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که علی‌رغم تغییرات کارگزارانه مذکور در ساختار سیاسی عربستان، نمی‌توان نقش ساختار دولت و بستری که حکومت فعلی، در آن تکوین پیدا کرده را در این مسئله نادیده گرفت. از این حیث، تلاش می‌شود تا ضمن بررسی ساختار دولت در عربستان سعودی، موضوع امنیت انسانی و ارتباط آن با ساختار دولت نیز مشخص گردد تا از این رهگذر بتوان به مقوله امنیت انسانی در این کشور و بررسی نقش دولت به‌عنوان عاملی ساختاری یا کارگزاری در تهدید آن پرداخت. بنابراین، تهدیداتی که علیه امنیت انسانی در عربستان سعودی از سوی دولت، پیش و بعد از اصلاحات اجتماعی و فرهنگی سال‌های اخیر اعمال شده است؛ بررسی خواهد شد. به همین منظور، نوشتار حاضر در پی یافتن پاسخ این پرسش است که ساختار دولت در عربستان سعودی چگونه امنیت انسانی را در جامعه مورد تهدید قرار می‌دهد؟ در این راستا، با بررسی مقایسه‌ای شرایط قبل و بعد از اصلاحات در این

کشور، به این مسئله نیز پاسخ داده می‌شود که تهدید امنیت انسانی در جامعه عربستان از ساختار دولت در آن نشئت می‌گیرد یا نقش کارگزارانی که در رأس قدرت هستند؟ با توجه به مطالعات انجام‌شده، فرضیه پژوهش این‌گونه تدوین شده که دولت حاکم در عربستان سعودی با دارا بودن شاخص‌های یک دولت حداکثری و برخورداری از ویژگی‌هایی نظیر اقتدارگرایی، منفعت‌جویی و عملکرد گسترده و تعیین‌کننده دستگاه امنیتی ذی‌نفوذ در برابر افراد، امنیت فردی و انسانی کل جامعه را مورد تهدید قرار داده و بدین ترتیب مقوله امنیت انسانی برای دولت حاکم در عربستان معنایی نداشته و مفهوم امنیت، صرفاً به معنای امنیت دولت بوده و در بُعد ملی و دولتی آن خلاصه می‌شود. نکته مهم این است که اصلاحات سال‌های اخیر در حوزه‌های اجتماعی و فرهنگی در جامعه عربستان نیز نتوانسته است از شدت این تهدیدات بکاهد. یافته‌ها حکایت از آن دارد که اصلاحات بن سلمان در عربستان، اصلاحاتی فرهنگی و سطحی بوده و حتی در طول پیاده‌سازی آن نیز، دولت حاکم در این کشور به دلیل ماهیت حداکثری خود، همانند گذشته از طریق قانون‌گذاری، سیاست‌گذاری عمومی و اجرای برنامه‌های اجتماعی‌اش و نیز از طریق ایجاد نوعی بی‌نظمی سیاسی ناشی از سرکوب رقبای سیاسی داخلی، به‌مثابه عاملی امنیت‌زدا برای جامعه و افراد انسانی عمل کرده و مهم‌ترین تهدیدات را متوجه اقشار مختلف جامعه از جمله نخبگان، منتقدین، مهاجران و اقلیت‌ها کرده است. از این رو، می‌توان ماهیت ساختار دولت حاکم در عربستان را فارغ از نقش کارگزاران در آن، تهدیدی جدی علیه امنیت انسانی جامعه عربستان تلقی کرد.

چارچوب مفهومی

مطالعه امنیت فردی و انسانی در روابط بین‌الملل و علوم سیاسی

امنیت فردی برای نخستین بار در سال ۱۹۷۰، در چارچوب امنیت انسانی مورد توجه قرار گرفت. در آن زمان پژوهشی باهدف ایجاد نظم جهانی پایدار انجام شد، نظمی که از دیدگاه افراد مختلف به موضوع امنیت نزدیک می‌شد. این تحقیق بخشی از پروژه مدرن نظم جهانی بود. گزارش‌های «باشگاه رم»^۱ در دهه ۱۹۶۰ نشان‌دهنده وجود موضوعات مرتبط با امنیت فردی در تمام نقاط جهان، نظیر فقر، بیکاری، شهرنشینی، ترک ارزش‌های سنتی، رشد جمعیت، سوءتغذیه، کاهش منابع طبیعی تجدیدناپذیر و... بود (Gierszewski, 2018)

52). از این رو تمرکز بر موضوع امنیت انسانی در دستور کار مطالعات امنیتی قرار گرفت و توجه به امنیت فردی در پارادایم انسانی آن در این برهه، باعث شد تا نوعی نگاه موسع و درعین حال عمیق به مقوله فردی و انسانی امنیت، بر مطالعات امنیتی حاکم شود. لذا در اواخر دهه ۱۹۸۰ با توجه به اولویت یافتن تهدیدات کلانی که علیه افراد جامعه اعمال شد و با توجه به این موضوع که جنگ سرد، آرام آرام به پایان خود نزدیک می‌شد؛ پرداختن به امنیت انسانی در دستور کار مطالعات امنیتی قرار گرفت. در واقع، در این دوره این نگاه حاکم شد که تهدیدات، دیگر محدود و خلاصه به جنگ و درگیری میان دولت‌ها و قدرت‌های بزرگ نمی‌شود (برجس، ۱۳۹۶: ۸۴).

یکی از سطوح تحلیل امنیت بر اساس معیار چگونگی تعریف «هدف مرجع امنیت» (موضوع یا بازیگری که باید امنیتش تأمین شود)، امنیت انسانی است به این معنا که تنها هدف مرجع امنیت در این سطح، نوع بشر اعم از فردی یا جمعی است که می‌تواند از سوی دولت‌ها و دیگر بازیگران در معرض انواع خشونت‌های سیاسی و تهدیدات جدی قرار گیرد (Burgess & Owen, 2004: 74). ابزار تأمین این نوع و سطح از امنیت، در تلقی محدود، ابزارهای سیاسی و نظامی و در تلقی موسع به معنای شمول هر دو تعریف منفی امنیت با مفهوم نبود انواع خشونت سیاسی بالفعل و تعریف مثبت آن یعنی آزادی از هرگونه ترس و تهدید ذهنی و بالقوه خشونت و تهدید سیاسی و وجود فرصت‌ها و نیازها برای پیشرفت؛ ابزارهای متنوع اعم از سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و نظامی است (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۴ ج ۲: ۱۰-۱۵). نکته مهم در تحلیل امنیت، سطوح و انواع آن، اختلاف نظر رهیافت‌های نظری نسبت به رابطه میان امنیت دولت و شهروندان است. به طوری که طرفداران نظریه‌های انتقادی و نظریه امنیتی «مکتب کپنهاگ»، برخلاف طرفداران رهیافت لیبرالیسم که امنیت دولت را مساوی با امنیت شهروندان می‌دانند، بر این باورند که امنیت شهروندان و امنیت دولت دو مقوله مجزاست و لزوماً مساوی با یکدیگر نیست. یعنی برخی از دولت‌ها امنیت خود را تأمین می‌کنند؛ لکن خود، مهم‌ترین منشأ ناامنی انسانی برای شهروندان‌شان هستند (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۴ ج ۲: ۲۱-۱۹).

ساختار دولت حداکثری و حداقلی و نقش آن در تأمین یا تهدید امنیت انسانی «بری بوزان»^۱ به‌عنوان یکی از اندیشمندان مکتب امنیتی کپنهاگ در کتاب معروف خود «مردم، دولت‌ها و هراس» به مقوله امنیت انسانی و تهدیدات صورت گرفته از سوی دولت پرداخته است. بوزان به‌واسطه چارچوب نظری موسع و عمیقی که در مطالعات امنیتی در روابط میان دولت‌ها تبیین کرده، شناخته می‌شود. او در گام نخست، مفهوم امنیت را به حوزه‌های موضوعی پنج‌گانه نظامی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و زیست‌محیطی توسعه داد. اما در گام دوم، «آلی ویور»^۲ به مفهوم امنیت در حوزه‌های یادشده عمق بخشید و بعد ذهنی و روانی را به آن‌ها افزود، از این‌رو دیدگاه‌های ایشان در بررسی امنیت در سطح فردی و انسانی درخور توجه جدی است. بوزان امنیت را به‌صورت جامع و در همه زوایای خرد تا کلان بررسی می‌کند و جنبه‌های اجتماعی امنیت و چگونگی ایجاد یا «ایمن‌سازی» تهدیدها از سوی مردم، دولت‌ها یا جوامع را موردبررسی قرار می‌دهد (Stone, 2019: 2). بوزان در کتابش در رابطه باهدف مرجع امنیت می‌نویسد: «در بستر بررسی مرجع امنیت، سطوح فردی، دولتی و سیستمی می‌توانند مورد مطالعه قرار گیرند. استفاده از سه سطح مذکور در اینجا [کتاب] پیرو طرح ویور است که در آن ابژه‌های مرجع امنیت در وهله اول در سطح دولت است؛ اما سطوح فردی و سیستمی نیز عناصر مهمی محسوب می‌شوند» (بوزان، ۱۳۷۸: ۴۰).

اما نکته مهمی که بوزان در مباحثش به آن توجه می‌کند؛ موضوع امنیت انسانی و تهدیداتی است که از سوی دولت می‌تواند متوجه آن شود. بوزان و ویور ادعا می‌کنند که اگر هدف مرجع امنیت همیشه دولت باشد (امنیت در سطح ملی)، این بدان معناست که همانند دیدگاه لیبرال‌ها، «امنیت اجتماعی» با امنیت دولت مساوی و در نقطه مقابل جامعه خواهد بود، یعنی ممکن است خود جامعه ناامن باشد (نبود امنیت برای شهروندان)؛ اما امنیت اجتماعی (امنیت دولت) تأمین باشد (Buzan, 2003: 70). علاوه بر این، ویور و همکارانش دولت را به‌عنوان هدف مرجع امنیت و نیز ابزاری برای تأمین آن در حوزه‌های موضوعی یادشده معرفی می‌کنند؛ درحالی‌که جامعه و افراد انسانی به‌نوبه خود می‌توانند به‌تنهایی هدف مرجع امنیت باشند. این امر، بر دوگانگی امنیت دلالت دارد؛ به این معنا که امنیت ملی (دولتی) و انسانی، دو بعد مستقل بوده که اولی مستلزم حفظ حاکمیت و امنیت

1. Barry Buzan

2. Ole Wæver

دولت است؛ درحالی که دومی در تلاش برای حفظ و استمرار امنیت انسان‌ها و هویت آن‌هاست. بنابراین، ویور یک منبع امنیت جداگانه مبتنی بر امنیت انسانی را که فارغ از بُعد ملی و دولتی تعریف می‌شود را ارائه می‌کند. در نتیجه، وی با تعریف خود بقای جامعه با بقای دولت را متفاوت تلقی می‌کند (Wæver & et al, 1993: 46-47). بوزان همچنین به شبکه روابط و تناقضات میان امنیت فردی و امنیت دولت می‌پردازد. از نگاه او دولت منشأ اصلی تهدید امنیت افراد است. او با توجه به مباحثی که توماس هابز از شکل‌گیری دولت در «نظریه وضع طبیعی»^۱ مطرح می‌کند و همچنین ناظر بر بحث قرارداد اجتماعی جان لاک، به این نکته می‌پردازد که مردم و افراد موجود در جامعه برای تأمین امنیت خود، اقدام به تأسیس دولت می‌کنند تا دولت آنان را از بند تهاجم بیگانگان و نیز صدمه از یکدیگر برهاند، یعنی دولت تنها هدف مرجع امنیت و تنها ابزار تأمین آن است و اساساً دولت با همین هدف، یعنی صیانت از خود و شهروندان در برابر تهدیدات خارجی، شکل گرفته است. از این منظر، بوزان برای تجزیه و تحلیل امنیت انسانی و تهدیداتی که متوجه آن می‌شود به تقسیم‌بندی انواع دولت پرداخته است. او در این تقسیم‌بندی، دولت را در دو قالب «دولت حداقلی»^۲ و «دولت حداکثری»^۳ دسته‌بندی می‌کند.

در دولت حداقلی که بوزان آن را از نگاه جان لاک اقتباس کرده است، دولت در خدمت افراد جامعه است و شکل‌گیری دولت مبتنی بر رضایت شهروندان است. در نتیجه، رفتار دولت در این جامعه، ناظر بر تصمیمات شهروندان بوده و منافع آن‌ها را تأمین می‌کند (بوزان، ۱۳۷۸: ۵۳). «روبرت نوزیک»^۴ که ایده دولت حداقلی را در کتاب «آنارشی، دولت و آرمان‌شهر»^۵ بیان کرده است، در خصوص دولت حداقلی استدلال می‌کند که یک دولت حداقلی، چارچوبی را فراهم می‌کند که در آن، به هر نظام سیاسی اجازه داده می‌شود تا به حقوق اساسی افراد احترام بگذارد، در نتیجه ساختارهای کلی جامعه از ارزش‌های فردی تبعیت می‌کند (Nozick, 1974). از این رو، در دولت حداقلی، ساختار دولتی در برابر منافع فردی پاسخگو است و قدرت در این ساختار، امنیت انسانی را تهدید نمی‌کند.

در مقابل، بوزان از مقوله‌ای به نام دولت حداکثری سخن می‌گوید. در نگاه او، دولت حداکثری به معنای مجموعه‌ای از اجزای بسیار بزرگ است که دارای منافع خاص خود

1.Minimal State
2.Maximum State
3.State of Nature Theory
4.Robert Nozick
5.Anarchy, State, and Utopia

هستند. این دولت در جهت اهداف خاص یک گروه شکل گرفته و منافع جامعه در این دولت، همسان با منافع نخبگان و گروه حاکم است. رئالیست‌ها و مارکسیست‌ها از جمله کسانی هستند که چنین نگاهی را به دولت دارند، به‌خصوص نو رئالیست‌ها که دولت را نهادی ازلی و ضروری تلقی می‌کنند و آن را یک موجودیت یکپارچه و مستقل از اجزا و افراد درون جامعه می‌دانند. در نتیجه، در دولت حداکثری منافع دولت، بر منافع و ارزش‌های اجزا و افراد تقدم دارد (بوزان، ۱۳۷۸: ۵۳). بوزان همچنین تأکید می‌کند که آنچه موجب تمایز میان دولت حداقلی با دولت حداکثری می‌شود، یکی موضوع وجود بی‌نظمی گسترده داخلی در این دولت‌ها و دیگری وجود دستگاه‌های امنیتی داخلی بزرگ و بیش‌ازحد ضرورت در آن‌ها برای اقدامات امنیتی-پلیسی علیه شهروندان و جامعه است (بوزان، ۱۳۷۸: ۵۵). این باور، علاوه بر طرفداران دولت حداکثری، هم در میان نخبگان حامی (دولتی) چنین دولت‌هایی و هم در بین افراد و جامعه غالب است که: وجود دولت [حتی چنین دولتی]، بهتر از بازگشت به وضعیت طبیعی و آنارشیک پیش از آن است چراکه در این نگاه، تأمین امنیت حداقلی برای افراد جامعه از سوی دولت، در دید عموم جامعه به معنای تأمین امنیت کل جامعه است (Bakunin, 1990: 178). به عبارتی ساده‌تر، دولت در چنین جامعه‌ای همچون «لوئیاتانی» در نظر گرفته می‌شود که نبود آن موجب آنارشیکسم سیاسی در جامعه می‌شود؛ پس وجود آن و امنیت وجودی‌اش بر هر چیز ارجحیت دارد؛ حتی اگر این دولت امنیت افراد درون جامعه خود را زیر سؤال برد.

در نتیجه، بوزان در تهدیداتی که ممکن علیه امنیت فردی و انسانی افراد و گروه‌های جامعه اعمال شود، به چهار تهدید اشاره می‌کند: (۱) تهدیدات ناشی از وضع و اجرای قوانین داخلی. (۲) تهدیدات ناشی از اقدام سیاسی و یا اداری مستقیم توسط دولت، علیه افراد یا گروه‌ها. (۳) تهدیدات ناشی از تلاش‌ها برای کنترل دستگاه دولت و (۴) تهدیدات ناشی از سیاست‌گذاری‌های امنیتی خارجی دولت (بوزان، ۱۳۷۸: ۵۷).

تهدیدات	ویژگی‌ها	دولت حداکثری
تهدیدات ناشی از وضع و اجرای قوانین داخلی	تقدم منافع دولت بر منافع و ارزش‌های افراد	۱
تهدیدات ناشی از اقدام سیاسی و یا اداری مستقیم	وجود بی‌نظمی گسترده داخلی	۲
تهدیدات ناشی از تلاش‌ها برای کنترل دستگاه دولت	اقدامات امنیتی-پلیسی علیه شهروندان	۳
تهدیدات ناشی از سیاست‌گذاری امنیتی خارجی	تقدم وجود دولت بر بی‌نظمی سیاسی	۴

شکل (۱) ویژگی‌های دولت حداکثری و تهدیدات آن علیه امنیت انسانی در جامعه

ساختار دولت حداکثری در عربستان سعودی

با توجه به دسته‌بندی‌هایی که در چارچوب مفهومی بالا به آن اشاره شد، می‌توان گفت که دولت عربستان سعودی واجد ساختار و ویژگی‌های یک دولت حداکثری است. به باور ناظرین بین‌المللی در عربستان حاکمیت مطلق از آن پادشاه است که قدرتش مطلق بوده و نظام سیاسی حاکم در آن مبتنی بر تفسیر و کاربرست اصول شریعت الهی در قرآن و دیگر منابع اسلامی بر اساس دیدگاه نخبگان حاکم است (Gasiorowski, 2016: 154). ساختار قدرت در عربستان سعودی بر مبنای سه گانه عصیبت قبیله‌ای (آل سعود)، افراط‌گرایی در عقیده (وهابیت) و اقتصاد رانتهی (نفت) بنا شده است. آل سعود از اواسط قرن هجدهم میلادی تاکنون بر این کشور حکومت می‌کنند. در واقع، خاندان سعود از بعد از سال ۱۹۳۲ به صورت رسمی قدرت سیاسی را در این کشور در اختیار دارند و سیاست خانوادگی، امور این پادشاهی را می‌چرخاند و صرفاً برنامه‌ها و سیاست‌هایی در راستای منافع این کشور تعریف می‌شود که در راستای منافع خاندان و خدمت به ایشان باشد. در مقابل، تهدیدات ملی، صرفاً تهدیداتی هستند که متوجه خاندان حاکم و منافع آن‌ها تلقی شود (آقایی، ۱۳۹۴: ۵۹). در رأس این رژیم سلطنتی خانوادگی، پادشاه قرار دارد و «سخن آخر را پادشاه می‌گوید. امر وی فصل الخطاب است و تمامی امور تحت نظارت او و بنا به اطلاع شخص او صورت می‌پذیرد.» فرمان‌های ملوکانه پادشاه مانند قانون لازم‌الاجرا است. از این رو، حکومت کنونی سعودی به پیروی از قاعده جامعه بدوی، قائل به تفکیک‌ناپذیری رهبری نظامی و

سیاسی و تفکیک‌ناپذیری این دو رهبری با رهبری خانوادگی و قبیله‌ای است» (شراره، ۱۹۸۱: ۱۶۲). نکته مهم در رابطه با ساختار حکومت در این کشور عربی این است که آل سعود، بر دیگر افراد جامعه برتری دارند؛ به گونه‌ای که این گروه، تمامی امور کشور را بدون حضور هرگونه نهاد انتخاباتی و یا نظارت مردمی در اختیار گرفته‌اند. در صدر ارکان قدرت در این کشور، یک مجلس خانوادگی متشکل از شاهزادگان و شیوخ (وهابی) است. در طرف دیگر نیز پادشاه قرار دارد که بر مجالس موجود در ساختار پادشاهی و تمامی ارگان‌های حکومتی تسلط دارد (آقایی، ۱۳۹۴: ۶۳-۶۹). در رابطه با نحوه انتخاب پادشاه نیز، مطابق با اصل پنجم قانون اساسی عربستان، حکومت در میان فرزندان پسر ملک عبدالعزیز و به صورت سلسله‌مراتبی از پسری به پسر دیگر منتقل می‌شود و آنچه مهم است، اصلح بودن شخص پادشاه و همچنین نقش نهادهای دینی در انتخاب شخص شاه است (ناهی و علی، ۲۰۱۵: ۲۹). از این رو ساختاری دموکراتیک برای انتخاب و یا حتی عزل شخص پادشاه و گمارده‌های او در کشور وجود ندارد.

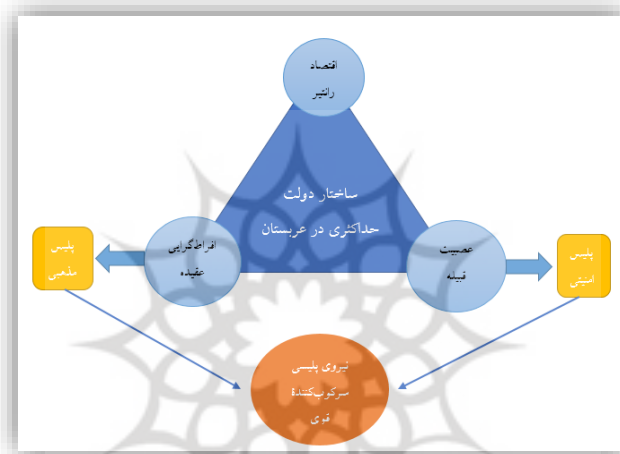
در اینجا نمی‌توان نقش بسیار مهم وهابیت در تشکیل پادشاهی آل سعود و نیز ساختار قدرت در آن را انکار کرد. این امر مهم، قدرت زیادی به علمای وهابی منتسب به «محمد بن عبدالوهاب» داده و آن‌ها را به شریک غیررسمی حکومت سعودی و توجیه‌گر اقدامات ایشان تبدیل کرده است. از این رو، در عربستان نفوذ وهابیت فراتر از نقش رسمی یک‌نهاد دینی است و مفتی‌های وهابی در اوضاع سیاسی جامعه نیز نقش برجسته‌ای ایفا می‌کنند و وزرای دادگستری، حج و شئون اسلامی، اوقاف و دعوت و ارشاد؛ با مشورت آن‌ها انتخاب می‌شوند. به تعبیری دیگر، قدرت در این کشور، در تمامی مراکز حکومتی، توسط جمعیتی اندک از شاهزادگان و مفتی‌های وهابی اداره می‌شود (House, 2013: 9). در واقع، ساختار قدرت در این نظام سلطنتی، در قالب حاکمیت سیاسی-دینی دو خاندان و قبیله مهم در شبه‌جزیره عربستان، یعنی «آل سعود» و خاندان عبدالوهاب اداره می‌شود. در این ساختار قدرت، شهروندان از وجود جایگاه مطلوب و مناسب، رنج می‌برند. در قانون اساسی عربستان سعودی مانند سایر قوانین آن، تمرکز چندانی به حقوق شهروندان نشده است، بلکه صرفاً بر وظایف آن‌ها در مقابل قانون سلطنتی تأکید شده که در اصل، تکالیف مردم در قبال دولت حاکمه عربستان است (Al-Turaiqi, 2008: 73-75). در این ساختار پادشاه حاکم و مالک بلامنازع جامعه است. از طرفی مطابق با ساختار ذهنی که در میان نخبگان سیاسی

کشور و نیز اکثریت جامعه آن حاکم است، لزوم وجود دولت برای جلوگیری از هرگونه بی‌نظمی و آناارشی الزامی است. بر اساس مبانی اندیشه سیاسی مسلمانان اهل سنت، حاکم بودن یک دولت حتی اگر دولتی مستبد باشد، ارجح بر بی‌نظمی و آناارشی داخلی ناشی از نبود دولت است. ریشه این نگرش، در آراء افرادی چون «ابن تیمیه» و «ماوردی» است که از افراد تأثیرگذار در جریان وهابیت هستند (فیرحی، ۱۳۹۱: ۳۲-۳۳). از این رو، در میان جامعه عربستان که اکثر جمعیت آن اهل تسنن هستند، مقوله دولت امری مهم بوده، حاکم بودن دولتی مستبد و قبیله‌ای در نظر آنها، نه تنها امری نامطلوب تلقی نمی‌شود؛ بلکه در برابر هرج و مرج ناشی از فقدان دولت یا حاکمیت یک دولت مبتنی بر هنجارهای دموکراسی که در تعارض با نگرش وهابیت است؛ به مراتب اولویت دارد (Alboaouh & Mahoney, 2017: 253-254)؛ زیرا حاکم بودن دولت در جامعه ولو اینکه مستبد و حامی پرور باشد زمینه امنیت جامعه را فراهم می‌آورد و امنیت حداقلی بر سایر ابعاد موسع و عمیق امنیت در نگاه ایشان برتری دارد.

نکته قابل توجه دیگر در رابطه با ساختار دولت در عربستان سعودی این است که دولت حاکم در این کشور، واجد ساختارهای یک «دولت رانتیر» است. دولت عربستان به واسطه برخورداری از منابع انرژی، اقتصادی وابسته به نفت خام دارد. به همین منظور دولت به صورت مرسوم، به عنوان دولتی «نوپاتریمونیال» شناخته می‌شود که از ترکیب ساختارهای سنتی اجتماعی داخلی و ثروت نفتی به وجود آمده است. به این ترتیب، در دولت رانتیر عربستان سعودی، آزادی‌های نسبی گروه‌های ذینفع، در سیاست‌های اقتصادی و توسعه‌ای به حاشیه رانده شده، تمام امور به نفع دولت سازی و تقویت مشروعیت خاندان حاکم مدیریت می‌شود (Jones, 2010: 15-17).

از سویی دیگر، ساختار سیاسی عربستان، دارای یک نیروی پلیسی-امنیتی قدرتمند و فعال و متشکل از نیروهای نظامی، گارد ملی و سرویس‌های مختلف امنیتی و اطلاعاتی داخلی است. علاوه بر این دولت نیز، دارای نیروهای شبه‌نظامی و امنیتی داخلی بزرگی است. این حلقه‌های امنیتی در عربستان سعودی، توسط وزارت کشور که عموماً توسط ولیعهد اداره می‌شود، کنترل و به صورت زنجیره‌ای به یکدیگر متصل و در راستای اهداف خاندان سلطنتی مدیریت می‌شوند (Cordesman & Obaid, 2004: 2). این نیروی پلیسی-امنیتی، بخش قابل توجهی از شبکه امنیتی سرکوب‌کننده در عربستان محسوب می‌شود که در صورت

احساس تهدید امنیت سیاسی^۱ [نسبت به خاندان سلطنتی] و نیز به‌منظور پیشگیری از بروز چنین تهدیداتی اقدام می‌کند (Human Rights and Labor, 2020). در کنار پلیس امنیتی موجود در ساختار قدرت در عربستان، پلیس مذهبی نیز در عربستان وجود دارد که بازوی اجرایی دولت در اجرای احکام و هابیت است. «کمیته امر به معروف و نهی از منکر دولت سعودی»^۲ یکی از نهادهای دولتی-مذهبی است که با کمک به سرکوب مخالفان مذهبی و سیاسی دولت، یک ابزار مؤثر برای ایجاد قدرت در جامعه محسوب می‌شود (Detrick, 2017: 21).

شکل ۲) ساختار دولت حداکثری در عربستان سعودی

با توجه به بررسی مختصر ساختار قدرت در عربستان، این‌گونه ارزیابی می‌شود که منافع وجودی برای دولت حاکم در این کشور، صرفاً منافع گروه حاکم است و در صورت تعارض آن با منافع جامعه و شهروندان، اولویت نخست، حفظ دوام و بقای خاندان سلطنت است و نه منافع جامعه و افراد. در واقع، ساختار قدرت پاترمونیال قبیله‌ای در عربستان در کنار رانتیر

۱. امنیت سیاسی به معنای ثبات سازمانی و ساختاری دولت، نظام سیاسی، حکومت و ایدئولوژی مشروعیت بخش به آن‌هاست. یعنی هدف مرجع امنیت سیاسی، ارزش‌های سیاسی دولت نظیر نظام سیاسی، ثبات، مشروعیت دولت و حکومت و پذیرش ثبات آن‌ها در سطوح داخلی و خارجی است. در سطح داخلی بر رابطه بین حکومت و شهروندان، رضایت آن‌ها و نبود شکاف دلالت دارد. در سطح خارجی، ناظر بر نبود تعارض و وجود تعاملات مثبت بین‌المللی بوده، در سطح داخلی، شکاف میان حکومت و شهروندان، بی‌ثباتی و ضعف نظام سیاسی عامل تهدید آن است (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۴ ج ۲)

2. Committee for the Promotion of Virtue and the Prevention of Vice (Saudi Arabia)

بودن ساختار اقتصاد سیاسی آن موجب شده است تا ماهیت منافع دولت در این کشور، خارج از منافع شهروندان تعریف شود و از این رو صرفاً منافع یک قشر خاصی که دولت ارتزاق می‌کنند، در رأس قرار گیرد. در این بین، دستگاه‌های امنیتی گسترده و مؤثر، بازوی اجرایی دولت حداکثری در عربستان هستند و از منافع ملی که همان منافع دولت است محافظت می‌کنند. از لحاظ جامعه‌شناختی نیز، اکتفای جامعه به تأمین امنیت حداقلی جامعه از سوی دولت به ازای حاکم بودن دولتی مقتدر و نبود آناارشی داخلی، سبب شده است تا دولت حاکم در این کشور، در پیشبرد خواست آل سعود و اهداف سیاسی و امنیتی خود، به منافع و امنیت افراد درون جامعه توجهی نکند. لذا می‌توان پذیرفت که حاکمیت عربستان، یک دولت حداکثری در این کشور است که منافع عده‌ای خاص را در برابر منافع عموم جامعه تضمین می‌کند و در مواقع ضروری، حتی به منظور حفظ و تأمین امنیت دولت، از تهدید امنیت جامعه و افراد انسانی فروگذار نمی‌کند. از آنجایی که ساختار دولت در عربستان ماهیتی حداکثری و اقتدارگرا دارد، تغییرات در سطح نخبگان بدون تغییر اساسی در مؤلفه‌های ساختاری آن، به تغییر رفتار سیاسی و امنیتی آن در قبال افراد جامعه نمی‌انجامد.

تهدیدات امنیت انسانی از سوی دولت حداکثری عربستان سعودی

با توجه به توصیف ساختار قدرت در عربستان سعودی، می‌توان گفت، تهدیدات اعمال‌شده توسط دولت حداکثری حاکم در این کشور علیه ارزش‌ها و منافع اقشار مختلف جامعه، مصداق عینی تهدید امنیت فردی و انسانی محسوب می‌شود. در این بخش با سیر تطور وضعیت امنیت انسانی در دو دوره پیش از اصلاحات محمد بن سلمان و پس از آن، بررسی می‌شود که شرایط امنیت انسانی قبل و بعد از اصلاحات در تاریخ عربستان چه تغییراتی داشته است؟ در ادامه با استفاده از شواهد و داده‌های پژوهش، نقش و تأثیر تغییرات کارگزارانه و اصلاحات سال‌های اخیر بن سلمان در عربستان، بر وضعیت تهدید امنیت انسانی در این کشور ارزیابی می‌شود.

تهدیدات ناشی از اجرای قانون (تهدید امنیت زنان، نخبگان و اقلیت‌ها)

همان‌طور که ذکر شد در ساختار قانونی و اجتماعی عربستان سعودی، حقوق گسترده‌ای برای شهروندان این کشور در نظر گرفته نشده است. بر همین مبنا قانون اساسی و به‌طور کلی قوانینی که در عربستان اجرا می‌شوند کاملاً در راستای منافع دولت وضع شده‌اند. به تعبیری

می‌توان گفت که ساختار قدرت و نظام دینی حاکم در کشور، جامعه‌ای پر از شکاف‌های عمیق را تشکیل داده است. ساختار قانونی حاکم از فرهنگ قبیله‌ای حاکم در حجاز و از احکام سخت و درعین حال افراطی جریان وهابیت تأثیر می‌پذیرد که سیستم قانونی و حقوقی حاکم بر آن با عنوان «شریعه»^۱ شناخته می‌شود (Esmaeili, 2009: 7).

از این رو، عنصر قبیله در ساختار حقوقی دولت عربستان جایگاه ویژه‌ای دارد؛ زیرا در تعداد زیادی از جوامع عربی به‌ویژه در عربستان سعودی و کشورهای حوزه خلیج فارس، قبایل بادیه‌نشین، دارای سازوکار حل اختلاف خاص خود در بسیاری از مسائل از جمله حقوق جزا هستند که توسط نیروهای قبیله‌ای اجرایی شده و توسط بزرگان قبیله مورد قضاوت قرار می‌گیرد. به همین منظور نظام حقوق عمومی عربستان سعودی، از جمله قانون اساسی و قوانین عمومی آن، توسط نظام قبیله‌ای مدون شده است (Stewart, 1987: 480). تأثیر این نظام قبیله‌ای بر ساختار قانونی عربستان از آن جهت است که نظام حل اختلاف، توسط قبایل مهم اداره می‌شود. از این رو، منافع قبیله‌ها بر هر نوع حقوق فردی و اجتماعی شهروندان ارجحیت می‌یابد. با این وجود، علیرغم غیرقابل انکار بودن نقش شریعت و جریان وهابیت، به‌ویژه در زمینه‌های حقوق خصوصی نظیر قراردادها، حقوق خانواده، ارث و نیز در مسائل مربوط به حقوق جزا و سیستم اصلی قضایی در عربستان؛ تأثیر قوانین و آداب و رسوم قبیله‌ای بر ساختار سیاسی و دولتی آن و نیز بر بنیان‌های حقوق خصوصی و فردی معتدبه و درخور تأمل است (Esmaeili, 2009: 17).

نظام قانونی این کشور در میان کشورهای مدرن مسلمان، منحصر به فرد است؛ زیرا قوانین آن به شکل کامل مدون نبوده و سیستم قضایی آن مستقل از قدرت دولت نیست. شاه تمامی قضات را منصوب و برکنار می‌کند و اعضای خانواده سلطنتی هرگز توسط دادگاه سعودی محاکمه یا محکوم نشده و پرونده‌های دادگاهی که شامل وزیران، اعضای شورای مشورتی (شورای مشورتی پادشاه) یا نزدیکان خاندان سلطنتی باشد هرگز تا مراحل پایانی، رسیدگی نمی‌شوند (Tønnessen, 2016: 2). از سوی دیگر، در نظام سیاسی و حقوقی این کشور نگرش منفی نسبت به حقوق فردی وجود دارد و صحبت از حقوق فرد و یا حقوق بشر در جامعه عربستان، به معنای بیعت شکنی با پادشاه است. بدین ترتیب، منتقدان نظام سلطنتی سعودی در معرض تهدیداتی سخت همچون زندانی شدن، تبعید و حتی اعدام قرار می‌گیرند (استسنلی، ۱۳۹۳: ۱۶۸).

این نظام حقوقی و قضایی، همچنین چالش‌هایی جدی را نسبت به شهروندان خود و به‌خصوص زنان جامعه، کارگران مهاجر و حتی مردانی که خارج از چارچوب قدرت و منافع دولت قرار گیرند اعمال می‌کند و به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم، از طریق سلب حقوق شهروندی از غیرمسلمانان و حتی خارجی‌های مهاجر، نسبت به ایشان اعمال خشونت کرده، امنیتشان را تهدید می‌کند (عالی‌پور و یکرنگی، ۱۳۹۶: ۵۹). یکی از دلایل این امر، وجود مفاهیم مبهم و زیاد در قوانین این کشور است که برای قضات، آزادی عمل فراوانی ایجاد کرده است. برای نمونه، می‌توان به نقش چنین ابهاماتی در محکومت ده‌ها نفر از مدافعان حقوق شهروندی، وبلاگ‌نویسان، و کلا و فعالان اجتماعی به ارتداد به دلایلی نظیر بی‌دینی، توهین به دین، تروریسم، تهدید دولت، تلاش برای تأثیرگذاری بر افکار عمومی و... اشاره کرد (FIDH-OMCT, 2018). اعدام سالیانه صدها نفر از جمعیت اقلیت شیعه (اعدام شیخ باقر النمر به همراه ده‌ها نفر از شیعیان استان «الشرقیه» در سال ۲۰۱۶ و اعدام همگانی بیش از هفتاد نفر از مخالفان دولت که اکثراً شیعه بودند در یک روز در ابتدای سال ۲۰۲۲) نمونه‌هایی از این محکومیت‌ها است که در سال‌های اخیر اتفاق افتاده و مؤید استمرار ابهامات نظام حقوقی و قضایی نظام سعودی است. در واقع، مطابق قوانین شریعتی و همچنین نظام حقوقی عربستان، شیعیان شهروندان درجه‌دو به حساب می‌آیند و در نظام حقوقی عربستان، تصریحی راجع به محکومیت‌های جزایی و قضایی ایشان وجود ندارد و دولت بنا بر مقتضیات سیاسی، خود رأساً اقدام به اعدام و یا محاکمه این اقلیت می‌کند. این نقض امنیت انسانی از سوی دولت در سال‌های اخیر، نشان می‌دهد که ساختار قانونی عربستان با قدرت گرفتن بن سلمان و اصلاحات انجام شده وی، کماکان حقوق بسیاری از افراد جامعه را به رسمیت نمی‌شناسد و حتی با فراهم کردن زمینه‌های حقوقی- بر اساس نظام قانونی موجود در عربستان- دست دولت حاکم را برای سرکوب و نقض امنیت فردی در جامعه باز گذاشته است.

به‌طور کلی، محوری‌ترین بخش اصلاحات اخیر در عربستان، متوجه زنان جامعه بوده است. پیش از اصلاحات، زنان بزرگ‌ترین قشری از جامعه بودند که حقوقشان توسط نظام حقوقی و قضایی دولت سعودی نقض می‌شد. تا قبل از اصلاحات، زنان، از حضور در اغلب معادلات سیاسی-اجتماعی محروم بودند. نظام سرپرستی نهادینه‌شده و تفکیک جنسیتی در عربستان، دهه‌ها آنان را در بیشتر جنبه‌های زندگی اجتماعی محدود و آسیب‌پذیر کرده بود (Youssef & Heideman, 2013: 9). اصلاحات اخیر زمینه را برای مشارکت زنان در

حوزه‌های سیاسی و اجتماعی فراهم کرد. حتی برخی از تغییرات بن سلمان در حوزه اجتماعی، دور از ذهن بود. این اقدامات شامل صدور مجوز رانندگی زنان و پایان این ممنوعیت در ژوئن ۲۰۱۸ بود. اقدامی که مدت‌ها مورد انتظار بانوان این جامعه بود. همچنین از اهداف اعلام‌شده در چشم‌انداز ۲۰۳۰ عربستان، افزایش جمعیت زنان در نیروی کار، از ۲۲٪ به ۳۰٪ است. حق پیوستن زنان به ارتش، تشویق به کارآفرینی، انتصاب زنان در مناصب مدیریتی با معرفی «سارا الصحیمی» به‌عنوان اولین رئیس زن در بورس اوراق بهادار عربستان در سال ۲۰۱۷ و اصلاح جزئی قوانین «نظام قیمومیت» را می‌توان از دیگر اصلاحات برجسته بن سلمان در حوزه زنان دانست (Bianco, 2018: 22).

اما باوجود اصلاحات اخیر، زنان در عربستان کماکان به‌عنوان دارندگان ملیت سعودی از نظر دسترسی به امکانات دولتی در وضعیتی نامطلوب قرار دارند و از دسترسی مساوی به دادگاه‌ها یا فرصت برابر دادخواهی محروم هستند. زنان سعودی مانند گذشته، مجاز به وکالت نیستند و زنی که خواهان اقامه دعواست می‌بایست از طریق وکلای مرد اقدام کند. در مواردی که شامل طلاق یا حضانت فرزند می‌شود زنان گاهی مجبور هستند به شوهر خود - که در این موضوع متشاککی و ذینفع است - نمایندگی دهند. این امر زنان سعودی را از پیگیری حقوقشان و دسترسی به عدالت در بیشتر سطوح منصرف کرده و می‌کند. همچنین زنان باوجود اصلاحات سال‌های اخیر، در برابر خشونت‌هایی که ممکن است علیه آن‌ها اعمال شود، دادرسی حقوقی و قانونی ندارند؛ زیرا قانون مدونی در این کشور به‌عنوان مبنایی برای قضاوت در حوزه‌های خصوصی افراد - چه زن و چه مرد - و تفکیک آن از حوزه عمومی وجود ندارد؛ از این رو، در عربستان به قضات وهایی اجازه داده می‌شود تا در مورد مسائل خانوادگی و خصوصی و دعاوی مربوطه زنان و خانواده، رأساً بر اساس تفاسیر خود از احکام شریعت و آموزه‌های وهابیت تصمیم‌گیری کنند (Jaber, 2021). به همین منظور در رابطه با موضوع نقض امنیت زنان در عربستان می‌توان دریافت که باوجود اصلاحات اخیر، هنوز جایگاه زنان در نظام قانونی عربستان تغییر چندانی نکرده است و قانون این کشور همچنان برای زنان جایگاه و ارزشی قائل نیست. به‌عبارتی دیگر، اصلاحات اعمال‌شده بسیار سطحی و محدود به مشارکت فرهنگی و اجتماعی زنان بوده است و جایگاه حقوقی و سیاسی زنان، هنوز همانند گذشته است.

علاوه بر زنان، امنیت، منافع و ارزش‌های اقلیت‌ها، نخبگان و خارجی‌ها نیز از سوی قوانین حاکم بر عربستان نقض می‌شود و قوانین تعهدی نسبت به حقوق ایشان نداشته، در مواردی حتی حقوق شهروندی آن‌ها را سلب می‌کنند. مطابق با گزارش‌های سازمان عفو بین‌الملل، دادگاه‌های ناعادلانه در عربستان، برای مدافعان حقوق بشر، نویسندگان، اقتصاددانان، روزنامه‌نگاران، روحانیون دینی، اصلاح‌طلبان و فعالان سیاسی؛ اقدام به صدور حبس تا ۳۰ سال و همچنین مجازات اعدام برای بسیاری از آن‌ها می‌کنند. اقدام‌های پیش‌گفته بعد از سال ۲۰۱۵، صرفاً نمونه‌هایی از این نقض امنیت انسانی است. ترور شاهدگان منتقد یا مخالف و یا حبس‌های خانگی‌ای که برای آن‌ها در نظر گرفته می‌شود، زندانی کردن نخبگان سیاسی مذهبی نظیر «سفرالحوالی»، «سلمان‌العوده»، «حسن‌الصفار» و نخبگان درباری مانند «احمد بن عبدالعزیز» و «محمد بن نایف» نیز می‌تواند دیگر مصادیقی از نقض امنیت انسانی در عربستان باشد.

وضعیت اقلیت شیعه نیز باروی کار آمدن بن سلمان و اصلاحات اجتماعی وی تغییر چندانی نکرده و بر اساس شواهد، سرکوب این اقلیت در جامعه عربستان، در سال‌های اخیر تشدید شده است. گزارش عفو بین‌الملل در رابطه با شیعیان نشان می‌دهد که امنیت انسانی شهروندان شیعه در سال‌های اخیر در هر مرحله از روند قضایی، مصداق نقض حقوق بشر بوده و حقوق فردی آن‌ها از محرومیت و دسترسی به وکیل تا حبس غیرقانونی و محکومیت‌هایی که تنها بر اساس اعترافات ناشی از شکنجه استخراج شده‌اند؛ نقض شده است (Human Rights and Labor, 2020: 16). دولت سعودی در دوره بن سلمان همچنان ساخت مساجد شیعیان را در مناطقی غیر از استان شرقی ممنوع کرده است. بر این اساس، شیعیان نمی‌توانند مناسک دینی خود را آزادانه انجام دهند و نمی‌توانند در بسیاری از مشاغل مهم اداری و سیاسی در استان‌های خود استخدام شوند. آن‌ها همانند گذشته، به‌عنوان شهروندان درجه‌دو شناخته می‌شوند. در نتیجه می‌توان اذعان کرد که اصلاحات اخیر اجتماعی و فرهنگی بن سلمان شامل حال آن‌ها نشده است (Caruso, 2021). محدودیت‌های رسمی آزادی‌های مذهبی، محرومیت سیستماتیک اقلیت‌های مذهبی، سرکوب خشونت‌آمیز دولت در مورد فعالان شیعه و اعدام بسیاری از رهبران آن‌ها، تنها گوشه‌ای از نقض و تهدید امنیت انسانی اقلیت شیعیان توسط دولت حداکثری حاکم در عربستان سعودی است (MRG, 2017: 12).

تهدیدهای ناشی از سیاست‌گذاری‌های مستقیم دولت عربستان

روی دیگر تهدید امنیت انسانی توسط دولت حداکثری عربستان، می‌تواند در سیاست‌گذاری‌های داخلی دولت سعودی خلاصه شود. این سیاست‌گذاری‌ها می‌تواند آزادی‌های یک شهروند را محدود کند. در واقع، ساختار دولت حداکثری که در این کشور حاکم است در کنار پلیس امنیتی قوی، زمینه را برای هر نوع تهدید امنیت انسانی در جامعه فراهم می‌کند. در عربستان سعودی مهم‌ترین سیاست‌های دولت‌ها در رابطه با حقوق افراد در جامعه از نظام طبقه‌بندی شده شهروندی حاکم در عربستان تبعیت می‌کند. نظام شهروندی عربستان سیستمی طبقه‌بندی شده هرمی گونه است که مطابق با آن، خانواده حاکم و اشراف قبیله‌ای آل سعود در بالای هرم و زنان و اقلیت‌ها در پایین هرم قرار می‌گیرند. در نتیجه، عمق سیاست‌های دولت در رابطه با حقوق شهروندی در عربستان را نیز ترکیبی از مفاهیم قبیله‌ای، پادشاهی و احکام جریان وهابی تعیین می‌کند (Meijer & Butenschøn, 2017: 436).

در این میان، سیاست‌های مستقیم دولت در رابطه با زنان، مهم‌ترین تهدید علیه امنیت انسانی در جامعه است. این سیاست‌ها به صورت مستقیم باعث شده است تا زنان در جامعه به عنوان شهروندان درجه دو تلقی شوند. حتی بر اساس سیاست‌های مردسالارانه‌ای که توسط دولت سعودی اجرا می‌شود نیز امنیت زنان جامعه در خطر است. خشونت‌های ساختاری علیه زنان در این کشور تا حدودی ناشی از سیاست‌هایی است که دولت آن را در جامعه پیاده می‌کند، سیاست‌هایی که بر تبعیض جنسیتی و ارجحیت حقوق مردان بر زنان تأکید دارند. حقوق زنان در عربستان اگرچه در سال‌های بعد از اصلاحات دوره بن سلمان نسبت به گذشته پیشرفت‌هایی داشته است؛ اما مطابق گزارش «کنوانسیون رفع هرگونه تبعیض علیه زنان»^۱ با وجود اصلاحات فرهنگی و اجتماعی در سال‌های بعد از روی کار آمدن سلمان، زنان مانند گذشته شهروندان درجه دو تلقی شده، تحت سرپرستی مردان بوده و از بسیاری از حقوق و آزادی‌های یک شهروند عادی در جامعه برخوردار نیستند. به گزارش این نهاد بین‌المللی، قوانین عربستان علی‌رغم اصلاحات غیر مدون سعودی‌ها، هنوز به اندازه کافی از زنانی که مورد سوءاستفاده قرار گرفته شدن خود توسط سرپرستانشان را گزارش می‌کنند، حفاظت نمی‌کند و زنان ممکن است به دلیل کنترلی که قیّمشان بر زندگی‌شان اعمال می‌کند در معرض خطرات بیشتر آزار قرار بگیرند (CEDAW, 2019). به تعبیری، تبعیض علیه زنان در عربستان و تهدید امنیت فردی آنان تا حدی از فرهنگ و ارزش‌های قبیله‌ای حاکم در

1. Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women (CEDAW)

جامعه تأثیر می‌پذیرد و نمی‌توان نقش سیاست‌گذاری‌های مردسالارانه و تبعیض‌آمیز دولت حداکثری عربستان در این موضوع را انکار کرد؛ زیرا بسیاری از محدودیت‌های نهادینه‌شده علیه زنان و زیر پا گذاشتن امنیت فردی آنان، به واسطه سیاست‌هایی اجرا می‌شوند که دولت در جامعه وضع و پیاده می‌کند. سیاست‌های تبعیض جنسیتی، اغلب از عرف اجتماعی نشئت می‌گیرند و دولت به‌جز اعمال اصلاحات سطحی و محدود باهدف جلوگیری از پیامدهای اجرای این سیاست‌گذاری‌های تبعیض‌آمیز، اقدامات دیگری انجام نمی‌دهد (Al-Bakr & et al, 2017: 55).

محمد بن سلمان، ولیعهد و پسر پادشاه زمانی که به قدرت رسید تلاش کرد اصلاحات گسترده‌ای را در حوزه زنان به نمایش گذارد، لیکن مطابق با گزارش‌ها و شواهد موجود، هنوز بیشترین سیاست‌گذاری‌ها در عربستان، ناقض حقوق زنان جامعه است. بنا به گزارش ویژه «فدراسیون جهانی جامعه‌های حقوق بشر»^۱ حفظ وضعیت «سرپرستی مرد» نابرابری جنسیتی را در این کشور تداوم بخشیده است و زنان را در تمام زندگی خود به یک اقلیت محکوم کرده است. بخشنامه سلطنتی ۱۸ آوریل سال ۲۰۱۷ برای اصلاح این وضعیت، امید زیادی را در میان مدافعان حقوق زن در جامعه عربستان و جهان برانگیخت، اما باوجود تصویب این بخشنامه، این وضعیت تنها اندکی تغییر کرده است. در حقیقت، زنان همچنان برای سفر به خارج از کشور یا دریافت گذرنامه باید از یک قیم مرد مجوز داشته باشند و برخی از زنان از آن هراس دارند که هیچ‌چیز هرگز تغییر نکند. فراتر از متون قانونی که اغلب نامشخص و غیرمدون هستند- پلیس و مقامات قانونی به‌طور خاص در مورد خشونت‌های خانگی، می‌توانند نسبت به زنان بسیار خشن و تبعیض‌آمیز عمل کنند (FIDH-OMCT, 2018). این نکته که اصلاحات مذکور غیرمدون بوده، در قالب یک فرایند حقوقی و قانونی تدوین‌نشده و رسمیت نیافته است نیز می‌تواند مؤید سطحی، ناپایدار و نمایشی بودن این اصلاحات باشد.

بخش دیگری از برنامه‌ها و سیاست‌های دولت، با توجه به رابطه محکم آن با علمای مذهبی جریان وهابی، موجب تهدید امنیت افراد دیگر مذاهب و اقلیت‌ها در عربستان می‌شود. در واقع، به واسطه سیاست‌های مذهبی دولت، آزادی مذهب در عربستان برای مردان و زنان بسیار محدود است. مدارس دولتی عربستان، سخنرانان مذهبی و رسانه‌ها، جریان وهابی را به‌عنوان یک آیین رسمی، مسلم و یکپارچه معرفی می‌کنند که همه شهروندان می‌بایست

---

1. International Federation for Human Rights (FIDH)

پایبند به آن باشند. تمامی دیگر مکاتب فکری اسلامی، اعمال آیینی و تفاوت‌های اقلیت‌ها، یا نادیده گرفته می‌شود یا آشکارا مورد تحقیر قرار گرفته، غیرقانونی است. در کتاب‌های درسی مدارس دولتی، رفتارهای شیعیان و صوفیان به‌عنوان نشانه‌های ارتداد معرفی شده، عمل به توصیه‌ها و مواعظ مذهبی به‌غیراز وهابیت، ممنوع و مشمول مجازات است و شهروندان سعودی مخالف با وهابیت حاکم، فاقد هرگونه سازوکاری برای ابراز مخالفت یا نقد خود یا حمایت از دیگر مذاهب هستند (Conesa, 2018: 148). از این‌رو، شیعیان به‌عنوان یک اقلیت شناخته‌شده در عربستان سعودی، به‌واسطه سیاست‌گذاری‌های دولت، همواره از هر نظر مورد تهدید قرار گرفته‌اند.

از این‌رو، سیاست‌گذاری‌های دولت سعودی نسبت به شیعیان در طول یک سده اخیر از روندی ثابت و الزاماتی ساختاری پیروی کرده و باوجود اصلاحات بن سلمان بعد از سال ۲۰۱۵، وضعیت شیعیان نسبت به گذشته تغییر چندانی نکرده است. این اقلیت همانند گذشته به‌عنوان یک شهروند درجه‌دو شناخته‌شده و بنا بر اقتضای رفتار دولت، امنیت انسانی آن‌ها مورد تهدید واقع می‌شود. این امر ناشی از مشروعیت مذهبی خاندان آل سعود و تعهد ایشان به وهابیت است. حتی باوجود تغییرات و اصلاحات اجتماعی یادشده، دولت سعودی در سال‌های اخیر تلاش کرده است با استفاده از سیاست‌های تشویقی، تجار اهل سنت را به‌منظور در دست گرفتن مشاغل سنتی شیعیان منطقه «الأحساء» -یکی از استان‌های مهم شیعه‌نشین- مانند تجارت خرما، مستقر کند تا بافت اجتماعی و اقتصادی این منطقه را به نفع سیاست‌های مذهبی خود تغییر دهد (Teitelbaum, 2017: 39). همچنین، دولت در آوریل ۲۰۱۹ نیز در اوج اصلاحات بن سلمان، در یک روز، ۳۷ شهروند سعودی را که اکثر آن‌ها از اقلیت شیعه بودند در یک اعدام دسته‌جمعی در سراسر کشور به اتهام جنایات مرتبط با تروریسم و بدون هیچ محاکمه قانونی، گردن زد و جسد و سربریده یکی از آنان را به‌عنوان هشدار برای دیگران به‌طور علنی به تیرک چسباند و به نمایش گذاشت (CNBC, 2019). موارد یادشده و بسیاری از سیاست‌های دولتی علیه شهروندان شیعه، منجر به جلوگیری از انجام مناسک دینی توسط آنان، بازداشت فعالان مدنی و روحانیون ایشان و حتی در بعضی مواقع اعدام آن‌ها می‌شود که اعدام شیخ باقر النمر روحانی سرشناس عربستانی نمونه‌ای از آن در سال‌های اخیر بوده است، لذا از آنجا که این مواجهه دولت سعودی با اقلیت شیعه، ناشی از

گرایش مخالف دولت حداکثری این کشور است، تغییرات کار گزارانه در آن حتی می تواند منجر به سرکوب گسترده تر این اقلیت و نقض بیشتر امنیت انسانی آنان شود.

جنبه دیگر سیاست های مذهبی دولت سعودی، سیاست هایی است که علیه همه شهروندان اجرا می شود و موجب تهدید حقوق انسانی و فردی تمامی شهروندان می شود. در واقع، ارتباط استوار نظام سیاسی سعودی با جریان وهابیت، عامل اصلی انجام اقدامات و اتخاذ سیاست هایی در راستای نقض حقوق شهروندان در جامعه عربستان است. یکی از این سیاست ها، رفتارهایی است که پلیس مذهبی در عربستان سعودی علیه شهروندان جامعه انجام می دهد چرا که دولت عربستان سعودی قوانین و احکام وهابیت را، رسماً از طریق پلیس مذهبی سعودی (مطوعون) اجرا می کند. مطوعون، نیروهای نیمه مستقلی هستند که دارای قدرت کنترل نشده ای در محدود کردن حقوق افراد هستند. اقدامات و کنش های آن ها در حوزه های اخلاقی و اجتماعی، شامل اقدامات مسلحانه و غیرمسلحانه علیه شهروندان است (Sultan, 2004: 238-239). « کمیته امر به معروف و نهی از منکر دولت سعودی »^۱ نیز یکی دیگر از نهادهای دولتی است که با کمک به سرکوب مخالفان مذهبی و سیاسی دولت، به عنوان ابزاری مؤثر برای تقویت قدرت حاکمیت در جامعه عمل می کند. این کمیته، یک نهاد دولتی مستقل است که مستقیماً به پادشاه و ریاست هیئت وزیران گزارش می دهد (Detrick, 2017: 21).

نکته بسیار مهم این است که حتی اصلاحات انجام شده در سال های اخیر در عربستان نیز نتوانسته است اقدامات این نهادهای مذهبی وابسته به دولت را محدود کند. تنها محدودیتی که دستگاه حاکمه عربستان بر نهادهای مذهبی اعمال کرده است، الزام به عدم دخالت آنان در اصلاحات جزئی اعمال شده از سوی دولت است و در دیگر موارد، نهادهایی چون پلیس امر به معروف و نهی از منکر، هنوز از قدرت اجرایی بالایی در جامعه برخوردار هستند. گزارش ها حاکی از آن است که در عربستان، تحت نظارت نهادهای مذهبی و حمایت دولت، التزام عملی و علنی به هر دینی غیر از اسلام ممنوع است و سایر اقلیت های مسلمان، حتی از امنیت حداقلی جانی نیز برخوردار نیستند، روحانیون تندرو وهابی همانند گذشته نظام قضایی این کشور را اداره می کنند و مجازات سختی همچون شلاق و زندان برای مواردی نظیر نافرمانی از دولت و ارتداد صادر می کنند. گروه های حقوق بشری اظهار می کنند که کتاب های درسی نظام سلطنتی هنوز افراطی گری را ترویج می کنند و محافظه کاران وهابی

در وزارت آموزش، رویکرد خود را به دانش‌آموزان القا می‌کنند (Hubbard, 2017). بنابراین، با اعمال اصلاحات در جامعه سعودی و تغییرات کارگزارانه در دولت عربستان، روند سیاست‌گذاری‌های دولت حاکم و تهدید امنیت انسانی در این کشور تغییر چندانی نسبت به پیش از آن نکرده است.

تهدیدات ناشی از ایجاد بی‌نظمی سیاسی ناشی از سرکوب رقبا توسط دولت بعد دیگر تهدیدات امنیت انسانی در جامعه عربستان ناشی از ایجاد بی‌نظمی سیاسی ناشی از سرکوب رقبا توسط دولت حاکم است که میان گروه‌های سیاسی موجود در جامعه و دولت مرکزی برای تصاحب جایگاه سیاسی و کنترل نهادهای سیاسی صورت می‌گیرد. تلاش این گروه‌ها برای تصاحب و کنترل نهادهای سیاسی موجب تشدید اقدامات امنیتی دولت علیه آنان و حتی علیه تمام جامعه می‌شود و به این ترتیب، از طریق کشمکش‌های خشونت‌آمیز میان گروه‌های مختلف و دولت، تهدیداتی جدی و مستمر را علیه بخش‌هایی از جامعه به وجود می‌آورد. به عبارتی اقدامات گروه‌های معارض و مخالف دولت، منجر به تشدید فضای امنیتی کشور، اقدامات امنیتی علیه آنان و در نهایت اعمال سرکوب‌های متعدد شده، تداوم چنین روندی به تهدید امنیت انسانی در جامعه می‌انجامد.

در عربستان سعودی به واسطه حاکمیت دولتی حداکثری و اقتدارگرا، گروه‌های مختلفی سعی در به پایین کشیدن قدرت دولت داشته، برای تصاحب نهادهای سیاسی جامعه تلاش می‌کنند. این در حالی است که عربستانی‌های مخالف دولت، هیچ ابزار رسمی‌ای برای تأثیرگذاری بر سیاست‌های دولت ندارند. اگرچه در عربستان هیچ حزب سیاسی قانونی وجود ندارد؛ اما برخی از اشکال هماهنگی سیاسی برای ایفای نقش در قدرت دیده می‌شود. به همین شیوه، گروه‌های مختلفی در طول یک سده اخیر دست به اعتراض علیه ساختار قدرت در عربستان سعودی زده‌اند. «جهیمان العتیبی» و طرفدارانش از اولین گروه‌های اهل سنت بودند که در مقابل دولت مرکزی عربستان اقدام به اعتراض کردند. جهیمان خواستار تغییر رویه حکومت سعودی بود و با تسخیر مسجدالحرام و گروگان‌گیری حجاج در سال ۱۹۷۹ توانست صدای خود را به حکام سعودی برساند. در مقابل، دولت در برابر اقدام جهیمان و طرفدارانش، مسجدالحرام را محاصره کرد که در درگیری مستقیم طرفین، تعداد زیادی از نیروهای امنیتی، طرفداران جهیمان و حجاجی که غیرنظامی بودند کشته شدند (Benjamin & et al, 2002: 90). با سرکوب شورش سیاسی-اجتماعی جهیمان، اعتراض

نسبت به ساختار دولت و حاکمیت سعودی پایان نیافت و در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰، جنبش موسوم به اصلاح‌طلبان «الصحوه الإسلامیه» یا جریان نوسلفی‌گری سعودی، آشکالی از هماهنگی سیاسی را ایجاد کردند و زمینه را برای تأثیرگذاری بر قدرت فراهم کردند، اما در ابتدای دهه ۲۰۰۰ میلادی، این مبارزان نوسلفی علیه رژیم سعودی، با برخوردهای خشونت‌آمیز دولت مواجه و سرکوب شدند (Lacroix, 2014: 6). اسلام‌گرایان «الصحوه» کسانی بودند که در اوایل دهه ۱۹۹۰ میلادی خواستار قطع روابط نظامی با آمریکا و اروپا و استقلال قوه قضائیه، احترام به حقوق بشر، آزادی بیان، ممنوعیت شکنجه، دولت رفاهی قوی‌تر و پایان فساد و از همه مهم‌تر اصلاح ساختار قدرت بودند. در پاسخ به اعتراض آنان، دولت با تصویب یک قانون اساسی در سال ۱۹۹۲ قدرت خود را تقویت کرد و جنبش «الصحوه» را پس از سال ۱۹۹۳ سرکوب کرد. در مقابل، این جنبش تلاش کرد تا با ورود به حوزه سیاسی و انتخابات شهرداری، کنشگری سیاسی کند. نامزدهای آنان موفق شدند کرسی شهرداری چند شهر مهم عربستان از جمله دمام، مکه و جدّه را به دست بیاورند (Menoret, 2016: 3). با شروع خیزش‌های عربی در سال ۲۰۱۱ نیز سردمداران این جنبش از اسلام‌گرایان موجود در منطقه حمایت کرده و در مقابل دولت مرکزی عربستان به اعتراض برخاستند که بار دیگر، دولت سعودی به سرکوب اعتراضات و تظاهرات آنان پرداخت و در نتیجه سرکوب و موج وسیع دستگیری‌ها، تعدادی از شهروندان سعودی کشته و زخمی شدند (Al-Rasheed, 2015: 35-40) و بدین ترتیب امنیت انسانی شهروندان مخالف و منتقد حکومت از سوی دولت مورد تهدید قرار گرفت.

بسیاری از ناظران، خشونت‌های سیاسی منبث از گروه‌های مخالف دولت و سرکوب شدید آن‌ها توسط دولت را نتیجه فشارهای ساختاری و سرکوب رژیم سعودی ارزیابی می‌کنند. از نظر فعالان سیاسی مانند گروه حامی حقوق بشر عربی «حسم»، سرکوب‌های پیش از سال ۲۰۰۰ توسط دولت و ممنوعیت اعتراضات مسالمت‌آمیز گروه‌های مختلفی نظیر جنبش «الصحوه»؛ عوامل اصلی تشدید خشونت‌های سیاسی‌ای بود که در سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۴، هم‌زمان با فعالیت القاعده در شبه‌جزیره عربستان و حملات آنان علیه کارشناسان نظامی و امنیتی غربی در داخل کشور بوده است (Menoret, 2016: 3). در نتیجه، خشونت سیاسی که به‌زعم بسیاری ناشی از سرکوب شدید مخالفان از سوی دولت بوده است امنیت و جان شهروندان سعودی و حتی خارجی‌هایی که در عربستان زندگی می‌کردند را در خطر

انداخت. خشونت‌ها در داخل کشور، همراه با سرکوب گروهی از مقامات منتقد، چیزی شبیه به یک زلزله سیاسی و اجتماعی ایجاد کرد و باعث شکل‌گیری احساس یک بحران اجتماعی شد (Hegghammer, 2008: 712).

از سویی دیگر، مبارزه و مقاومت در برابر دولت سعودی، محدود به گروه‌های اهل سنت نیست. شیعیان نیز از دیگر گروه‌هایی هستند که با ساختار قدرت و حاکمیت آل سعود مخالف هستند و در نیم‌قرن اخیر، دولت سعودی را با چالش‌هایی جدی مواجه کرده‌اند. شیعیان که اکثراً در استان نفت‌خیز شرقیه زندگی می‌کنند، همواره تحت فشار شدید حاکمیت بوده و به‌واسطه نقش جریان وهابیت در ساختار قدرت سعودی، این گروه همواره از سوی قدرت مرکزی سرکوب می‌شدند. به همین دلیل شیعیان از دهه ۱۹۷۰ گروه‌های مختلفی را برای مقابله با سرکوب‌های آل سعود تشکیل دادند. «سازمان انقلاب اسلامی شبه‌جزیره عربستان» یا «منظمة الثورة الاسلامیة الجزیره العربیة» که بعدها به جنبش اصلاح‌طلبان سعودی تغییر نام داد از مهم‌ترین سازمان‌های مدنی شیعی است که در مقابل قدرت دولت سعودی دست به اقداماتی از قبیل تظاهرات و اعتصاب می‌زدند. دولت سعودی نیز همواره در مقابل اقدامات اعتراضی این گروه‌ها، اقدام به سرکوب شدید می‌کند. یکی از این سرکوب‌های شدید، در جریان اعتراضات وسیع شیعیان «القطیف» در عاشرای اواخر سال ۱۹۷۹ انجام شد. با شروع این اعتراضات، گارد ملی برای سرکوب مقاومت شیعیان به القطیف اعزام شد و بعدازاین سرکوب، روند اعتراضات و سرکوب‌ها در سال‌های ۱۹۸۱ و ۱۹۸۲ ادامه یافت و در عاشرای دهه ۱۹۸۰ میلادی این رویارویی‌ها تبدیل به حوادث سالانه‌ای شد که کشته و زخمی شدن هزاران نفر انجامید (دکمجیان، ۱۳۷۷: ۲۵۷).

دولت سعودی، این سرکوب‌ها را در راستای حفاظت از منافع ملی و امنیت دولت در برابر گروه‌های مخالفی معرفی می‌کند که اقدام به بی‌نظمی سیاسی می‌کنند در صورتی که عملاً در جریان مقابله و سرکوب بی‌نظمی‌های سیاسی ناشی از جنبش‌های مردمی در مخالفت با فشارهای دولت، امنیت بسیاری از افراد جامعه خدشه‌دار می‌شود.

این فشارها و برخوردهای خشونت‌آمیز، محدود به دوره پیش از اصلاحات در عربستان نبوده است؛ بلکه با قدرت گرفتن بن سلمان، سرکوب گروه‌ها و اقلیت‌های مخالف و به حاشیه راندن رقبای سیاسی، بیش‌ازپیش تشدید شد. بن سلمان که برای کسب مقام ولیعهدی با دو مشکل و چالش اساسی جوان بودن و فرزند ذکور بن عبدالعزیز نبودن مواجه بود؛ برای غلبه

بر این چالش‌ها و رسیدن به قدرت، به برنامه‌هایی نیاز داشت. او در راستای حذف رقبا، مخالفان و رسیدن به قدرت، با ایجاد و دامن زدن به بی‌نظمی‌های سیاسی و استفاده از خشونت و زور، زمینه را برای سرکوب آنان و تصدی کرسی جانشینی فراهم کرد. در راستای غلبه بر چالش نخست، عملیات موسوم به طوفان قاطع (جنگ یمن) با دستور و هدایت وی به‌عنوان وزیر دفاع آغاز شد که هدف آن، حذف مخالفان، کسب مشروعیت، در دست گرفتن قدرت نظامی و ثروت سلطنتی در شرایط جنگی و امنیتی برای رسیدن به ولیعهدی بود؛ اما این جنگ که بر اساس گزارش‌های رسمی سازمان ملل، بیش از ۲۳۰.۰۰۰ کشته و میلیون‌ها آواره، گرسنه و بیمار را به همراه داشت، از مصادیق نقض امنیت انسانی توسط دولت عربستان محسوب می‌شود (Hodali, 2021).

او برای غلبه بر چالش دوم، باید بر شاهزادگانی غلبه می‌یافت که رقبای قدرتمندی برای جایگاه ولیعهدی محسوب می‌شدند. از مهم‌ترین رقبای او «احمد بن عبدالعزیز» عمو و «محمد بن نایف» پسرعموی وی بودند. از این‌رو، بن سلمان با استفاده از قدرتی که کسب کرده بود، ایشان را در حبس خانگی زندانی کرد. او در سال ۲۰۱۷ نیز صدها نفر از اعضای خانواده سلطنتی و دیگر ثروتمندان سعودی مخالف خود را به اتهام فساد، در هتل «ریتز-کارلتون»^۱ ریاض زندانی کرد (Wood, 2022). بازداشت و حصر، توقیف گسترده دارایی‌ها، مصادره امپراتوری‌های تجاری، شکنجه و حذف فیزیکی؛ شیوه مواجهه او برای رسیدن به قدرت بود (Chulov, 2020).

از این رهگذر، می‌توان چگونگی دوام و استمرار نقض و تهدید امنیت انسانی شهروندان جامعه عربستان را، قبل و بعد از اصلاحات بن سلمان دریافت. به‌عبارتی دیگر، در دوره موسوم به اصلاحات فرهنگی-اجتماعی، نه تنها از شدت سرکوب مخالفان و رقبای سیاسی توسط ابزارهای دولت حداکثری سعودی کاسته نشد؛ بلکه شواهد نشان می‌دهد از آنجا که وی برای به قدرت رسیدن مسیری ناهموار را در پیش داشت؛ مصادیق نقض امنیت انسانی در دوره او نسبت به دوره‌های قبل تا حدی تشدید پیدا کرده است.

نتیجه‌گیری

بر اساس آنچه گذشت، نخست شرایط و ویژگی‌های دولت حداکثری موردنظر بوزان تبیین شد و در پی آن، خصوصیات دولت عربستان سعودی با آن تطبیق داده شد. در ادامه شواهدی

از تهدیدات دولت حداکثری سعودی علیه جامعه شهروندان عربستان بررسی شد. بر اساس داده‌ها و شواهد مطالعه شده می‌توان به این نتیجه رسید که نقش دولت حداکثری در اعمال تهدیدات متعدد علیه امنیت انسانی در جامعه عربستان پررنگ و غیرقابل انکار است. شواهد پژوهش نشان می‌دهد که ساختار حداکثری دولت در عربستان در عصر بن سلمان نیز تغییر زیادی نکرده؛ بلکه فضای بسته در دوره وی تشدید شده است. در حقیقت، امنیت ملی در عربستان سعودی همواره مساوی با امنیت دولت بوده و امنیت انسانی در آن جایگاهی نداشته است. نگارندگان بر این باورند که مفهوم امنیت انسانی در این کشور، عملاً از سوی کارگزاران دولتی درک نشده است. این موضوع صرفاً منحصر به ساختار دولت در عربستان نمی‌شود؛ بلکه علاوه بر دولت، فرهنگ و هنجارهای حاکم در جامعه نیز دیگر منشأ درک پایین نسبت به مفهوم امنیت انسانی در این کشور است. با وجود این، ساختار حداکثری دولت در عربستان قبل از اصلاحات، به واسطه نقش مهم آن در تدوین و اجرای سیاست‌ها و قوانین در جامعه و بهره‌گیری نیروی پلیس امنیتی قوی، نقش مهم‌تری در تهدید و نقض امنیت انسانی در این کشور دارد.

نقش عمیق ساختار دولت حداکثری در تهدید امنیت انسانی در عربستان را، زمانی می‌توان بهتر فهمید که علی‌رغم اصلاحات فرهنگی-اجتماعی در این کشور از سال ۲۰۱۵ در اثر تغییرات کارگزاری در ساختار قدرت سیاسی و قدرت یافتن سلمان بن عبدالعزیز و پسرش محمد، امنیت انسانی در این کشور کماکان از سوی ساختار دولت در معرض تهدید قرار دارد و به نظر می‌رسد که اصلاحات انجام‌شده از سوی حاکمیت، نتوانسته است از اعمال تهدید علیه امنیت انسانی از سوی دولت سعودی جلوگیری کند؛ بلکه تهدید علیه اقشار مختلف جامعه از جمله اقلیت‌ها، منتقدین، نخبگان و روزنامه‌نگاران تشدید شده است. بر اساس نگاه بوزان، می‌توان نتیجه گرفت که تهدید امنیت انسانی در جامعه عربستان، موضوعی فراتر از تغییر و تحولات کارگزارانه در حکومت و اصلاحات سطحی و ظاهری در دولت و جامعه بوده و اساساً معلول و محصول ماهیت و کارکرد دولت حداکثری حاکم در این کشور است. همچنین شواهد پژوهش نشان می‌دهد که زنان در عربستان همچنان محصور و محدود در احکام و هابیت قرار دارند. شیعیان نیز به عنوان اقلیت، همچون گذشته در پایین‌ترین طبقه اجتماعی قرار دارند و اعدام و سرکوب علیه آنان افزایش یافته است. کارگران و مهاجران خارجی، نخبگان سیاسی، روزنامه‌نگاران و فعالان مدنی نیز به دلیل سرکوب و

محدودیت‌های ناشی از فضای به قدرت رسیدن بن سلمان، وضعیتی نامناسب دارند. لذا از آنجا که اصلاحات اعمال شده، صرفاً جنبه فرهنگی-اجتماعی داشته، به دلیل شرایط سیاسی عربستان به صورت سطحی انجام شده و در قالب قوانین و مقررات این کشور تدوین نشده است و موضوع امنیت انسانی در این اصلاحات به محاق رفته است.

بنابراین، ساختار دولت در عربستان بعد از اصلاحات نیز همان ساختار حداکثری پیشین بوده که ماهیتاً موجب تهدید امنیت انسانی در جامعه است. در نتیجه، می‌توان اذعان کرد که رفع تهدید امنیت انسانی در یک جامعه مستلزم حداقلی شدن ساختار دولت در آن است و لازمه آن، تغییرات و اصلاحات عمیق سیاسی و مدنی در ساختار قدرت در کشور است، اما در عربستان بعد از دوره اصلاحات بن سلمان، ساختار قدرت نه تنها تغییر خاصی نکرد؛ بلکه مؤلفه‌های اقتدارگرایانه، پلیسی و امنیتی آن نیز تشدید یافت. بر این مبنا، می‌توان پذیرفت که امنیت انسانی در عربستان سعودی همچنان در تضاد با منافع دولت و خاندان حاکم است و مادامی که ساختار دولت در این کشور، حداکثری، اقتدارگرایانه و منفعت‌جو باشد، امنیت انسانی در جامعه در معرض تهدید خواهد بود.

نمونه نظری	نمونه مطالعه موردی
تهدیدات دولت حداکثری علیه امنیت انسانی (مورد بررسی شده توسط بوزان)	تهدیدات دولت حداکثری عربستان علیه امنیت انسانی در جامعه
تهدیدات ناشی از اجرای قانون	تهدید امنیت زنان، کارگران و اقلیت‌ها
تهدیدات ناشی از سیاست‌گذاری‌های دولتی	تهدید زنان، شیعیان، فعالان مدنی و نخبگان مذهبی و درباری
تهدیدات ناشی از ایجاد بی‌نظمی سیاسی ناشی از سرکوب رقبا	بی‌نظمی ناشی از سرکوب نو سلفی‌ها، شیعیان و شاهزادگان رقیب

شکل ۳) جدول تطبیقی نمونه نظری و مطالعه موردی پژوهش

منابع

الف) فارسی

- استسنلی، استیگ. (۱۳۹۳). *جامعه‌شناسی سیاسی قدرت در عربستان*: ترجمه نبی‌الله ابراهیمی. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- آقایی، سید داود. (۱۳۹۴). *سیاست و حکومت در عربستان سعودی*. تهران: نشر میزان.
- برجس، پیتر. (۱۳۹۶). *بررسی‌های جدید امنیت*: ترجمه علیرضا طیب. تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر.
- بوزان، بری. (۱۳۷۸). *مردم، دولت‌ها و هراس*: ترجمه محمدعلی قاسمی. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال. (۱۳۹۴). *اصول و مبانی روابط بین‌الملل*، جلد ۲. تهران: نشر نی.
- دکمجان، ریچارد هریر. (۱۳۷۷). *جنبش‌های اسلامی در جهان عرب*: ترجمه حمید احمدی. تهران: سازمان انتشارات کیهان.
- عالی‌پور، حسن، و یکرنگی، محمد. (۱۳۹۶). *نظام حقوقی و حقوق بشر در عربستان*. فصلنامه *مطالعات راهبردی*، ۲۰(۱)، ۵۷-۸۲.
- فیرحی، داود. (۱۳۹۱). *نظام سیاسی و دولت در اسلام*. تهران: انتشارات سمت.

ب) عربی

- شراره، وضاح. (۱۹۸۱). *الأهل الغنیمه: مقومات السياسة في المملكة العربية السعودية*. بیروت: دارالطلبعة للطباعة و نشر.
- ناهی، عبدالله، و علی، حسن. (۲۰۱۵). *اشکالیة التعاقب علی السلطة ومستقبل الاستقرار السياسي في المملكة العربية السعودية*. *مجلة دراسات دولية* / تصدر عن مركز الدراسات الاستراتيجية والدولية، ۱۶(۱)، ۲۳-۴۸.

ج) انگلیسی

- Alboaoouh, Kamel., & Mahoney, Jon. (2017). Religious And Political Authority In The Kingdom of Saudi Arabia: Challenges And Prospects. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 241-257.
- Alipour, Hassan, and Yakrang, Mohammad. (2016). Legal system and human rights in Saudi Arabia. *Strategic Studies Quarterly*, 20(1), 57-82. In Persian.
- Al-Rasheed, Madawi. (2015). *Muted Modernists: The Struggle over Divine Politics in Saudi Arabia*. Oxford : Oxford University Press.

- Al-Turaiqi, Abdullah. (2008). *The Political System of Saudi Arabia*. Ghainaa Publications.
- Aqaie, Seyed Davood. (2014). *Politics and government in Saudi Arabia*. Tehran: Mizan Publishing. In Persian.
- Bakunin, Mikhail. (1990). *Statism and Anarchy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Benjamin, Daniel., & Simon, Steven. (2002). *The Age of Sacred Terror*. New York: Random House.
- Bianco, Cinzia. (2018). *Mohammad Bin Salman's Reforms: Obstacles, Opposition and Questions of Stability in Saudi Arabia*, in: Rundell, David, *Vision or Mirage: Saudi Arabia at the Crossroads* Istituto Studi di Politica Internazionale.
- Burgess, Peter. (2016). *New reviews of security: translation by Alireza Tayeb*. Tehran: Amir Kabir Publishing House. In Persian.
- Burgess, John., & Owen, Taylor. (2004). *Special section: What is Human Security?* *Security Dialogue*, 35(3), 73-115.
- Buzan, Barry. (2000). *People, governments and fear: translated by Mohammad Ali Ghasemi*. Tehran: Institute of Strategic Studies. In Persian.
- Buzan, Barry. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Caruso, Antonella. (May 2021). *Saudi Arabia Still Treats Shiites as Second-Class Citizens*, *foreignpolicy*. Retrieved: April 2022. Retrieve:<https://foreignpolicy.com/2021/05/11/mohammed-bin-salman-mbs-saudi-arabia-still-treats-shiites-second-class-citizens/>.
- CEDAW. (2019). *Report on Saudi Arabia's Review*. CEDAW websit.
- Chulov, Martin. (Nov 2020). *Night of the beating': details emerge of Riyadh Ritz-Carlton purge*, *The Gurdian*. Retrieved: April 2022. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/world/2020/nov/19/saudi-accounts-emerge-of-ritz-carlton-night-of-the-beating>.
- Coneca, Pierre. (2018). *The Saudi Terror Machine: The Truth About Radical Islam and Saudi Arabia Revealed*. New York: Allworth.
- Cordesman, Anthony., & Obaid, Nawaf. (2004). *Saudi Internal Security: A Risk Assessment*. Center for Strategic and International Studies , 41p.
- CNBC. (April 2019). *Saudi Arabia beheads 37 for terrorism crimes, most of them minority Shiites*. CNBC News, Retrieved: April 2022. Retrieved from:<https://www.cnbc.com/2019/04/24/saudi-arabia-beheads-37-for-terrorism-most-of-them-were-shiites.html>.
- Dehghani Firouzabadi, Seyyed Jalal. (2014). *Principles and foundations of international relations, volume 2*. Tehran: Ney Publishing. In Persian.
- Dekmejian, Hrayer. (1999). *Islamic Movements in the Arab World: Translation: Hamid Ahmadi*. Tehran: Keyhan publishing organization. In Persian.
- Detrick, Amanda. (2017). *Virtue And Vice: Morality Police And Social Control In Islamic Regimes*. Naval Postgraduate School, 123 p.
- Esmaeili, Hossien. (2009). *On A Slow Boat Towards The Rule of Law: The Nature Of Law In The Saudi Arabian Legal System*. *Arizona Journal of International & Comparative Law*, 26(1), 1-47.
- Fyrahi, Davood. (2011). *Political system and government in Islam*. Tehran: Samit Publications. In Persian.
- Gasiorowski, Mark. (2016). *The Government and Politics of the Middle East and North Africa*. Boulder: Westview Press; 8th edition .
- Gierszewski, Janusz. (2018). *Personal security within The Human Security Paradigm*. *International & National Studies*, 23, 51–66. doi:10.24356/SD/23/2.

- Hodali, Diana. (March 2021). Saudi Arabia has lost the war in Yemen. Deutsche Welle, Retrieved: April 2022, Retrieved from: <https://www.dw.com/en/saudi-arabia-has-lost-the-war-in-yemen/a-57007568>.
- Hegghammer, Thomas. (2008). Islamist Violence and Regime Stability in Saudi Arabia. *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), 84(4), 701-715.
- House, Karen. (2013). *On Saudi Arabia: Its People, past, Religion, Fault Lines and Future*. New York: Vintage.
- Hubbard, Ben. (November 2017). Saudi Prince, Asserting Power, Brings Clerics to Heel, *The New York Times*. Retrieved: April 2022. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2017/11/05/world/middleeast/saudi-arabia-wahhabism-salafism-mohammed-bin-salman.html>.
- Human Rights and Labor. (2020). Saudi Arabia 2020 Human Rights Report. United States Department of State • Bureau of Democracy: Country Reports on Human Rights Practices for 2020.
- Jaber, Nora. (November 2021). The New Saudi Personal Status Law: An Opportunity for Meaningful Gender Reform, LSE's Middle East Centre Blog. Retrieved: April 2021. Retrieved from: <https://blogs.lse.ac.uk/mec/2021/02/15/the-new-saudi-personal-status-law-an-opportunity-for-gender-reform/>.
- FIDH-OMCT. (2018). *Condemned to silence: the situation of women human rights defenders in Saudi Arabia*. FIDH (International Federation for Human Rights)-OMCT (World Organisation Against Torture) partnership.
- Kelly, Sanja. (2010). Hard-won Progress And A Long Road Ahead: Women's Rights In The Middle East. In S. Kelly, & J. Breslin, *Women's Rights in the Middle East and North Africa: Progress Amid Resistance* (pp. 1-21). New York: Rowman & Littlefield.
- Lacroix, Stéphane. (2014). Saudi Islamists and the Arab Spring. *Kuwait Programme on Development, Governance and Globalisation in the Gulf States*, 35p.
- Matthiesen, Toby. (2010). Hizbullah al-Hijaz: A History of The Most Radical Saudi Shi'a Opposition Group. *Middle East Journal*, 64(2), 179-197.
- Matthiesen, Toby. (2014). *The Other Saudis: Shiism, Dissent and Sectarianism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meijer, Roel., & Butenschøn, Nils. (2017). *The Crisis of Citizenship in the Arab World*. Leiden, Netherlands: Brill .
- Menoret, Pascal. (2016). Repression and Protest in Saudi Arabia. *Crown Center for Middle East Studies*, 101, 1-8.
- MRG. (2017). Still invisible – the stigmatization of Shi'a and other religious minorities in Saudi Arabia. *Minority Rights Group International*, 16p.
- Nozick, Rabert. (1974). *Anarchy, State, and Utopia*. New York: Basic Books; Reprint edition.
- Riedel, Bruce., & Saab , Bilal. (2008). Al Qaeda's Third Front: Saudi Arabia. *The Washington Quarterly*, 31(2), 33-46.
- Stesenly, Stig. (2013). *Political sociology of power in Saudi Arabia*: translated by Nabiullah Ebrahimi. Tehran: Institute of Strategic Studies. In presian.
- Stewart, Frank. (1987). *Tribal Law in the Arab World: A Review of the Literature*. Cambridge: Published online by Cambridge University Press(2009).
- Stone, Marianne. (2019). Security According to Buzan: A Comprehensive Security Analysis . *Security Discussion Papers Series 1* , 11 p.
- Sultan, Sohaib. (2004). *The Koran For Dummies*. Hoboken New Jersey: John Wiley & Sons.
- Teitelbaum, Joshua. (2010). The Shiites of Saudi Arabia. *Current Trends In Islamist Ideology*, 10(1), 72-86.

- Teitelbaum, Joshua J. (2017). Saudi Arabia, the Gulf, and the New . The Begin-Sadat Center for Strategic Studies.
- Wæver, Ole., Buzan, Barry., Kelstrup, Morten., & Lemaitre, Pierre. (1993). Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe. London: Pinter Publishers.
- Wood, Graeme (March 2022). Inside the Palace with Mohammed bin Salman. The Atlantic, Retrieved: April 2022. Retrieved from: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2022/04/mohammed-bin-salman-saudi-arabia-palace-interview/622822/>.
- Youssef, Mona., & Heideman, Kendra. (2013). Challenges to Women's Security in the MENA Region. Celebration of International Women's, 40 p.

استناد به این مقاله: حاج زرگرباشی، سید روح اله، & لطفی، میلاد. (۱۴۰۱). دولت حداکثری و تهدید امنیت انسانی در جامعه؛ مورد مطالعه: مقایسه دولت در عربستان سعودی قبل و پس از اصلاحات. دولت پژوهی، ۸(۳۲)

The State Studies Quarterly is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.